

זריקות בשבת

זריקות בשבת

אחת מפעולות המכון בתקופה האחרונה היתה אירגון שיעור תורני לסטודנטים לרפואה. השעור ניתן ע"י הרב אברהם שפירא שליט"א, דיין בירושלים. הנושא, שנידון במסגרת כמה שעורים היה בעיית הזריקות בשבת וכל הקשור בהן. המקורות ההלכתיים בנושא זה, כפי שנידונו באחרונים, הובאו ע"י אברהם שטינברג מתוך הספרים הבאים: שו"ת קול גדול (להמהר"ם בן חביב) סימן מ"ג; שו"ת צור יעקב, חלק א' סימן קנ"ב; שו"ת אבני זכרון, חלק ג', סימן מ'; חזון-איש מועד, סימן נ'; אות ט'; שו"ת ציץ אליעזר, חלק ח', סימן ט"ו, פרק י"ד, אות ט'; שם, חלק ט', סימן י"ז, אותיות י"ט, כ"א; שם, חלק י', סימן כ"ה, פרק א'; ספר שמירת שבת כהלכתה, פרק י"ט, סעיף ח'; שם, פרק כ' סעיפים י"ד-ט"ו; שם, פרק כ"ב, סעיף ג'. הרב שפירא שליט"א דן בכל הבעיות הנ"ל בשקלא וטריא ובפלפולא דאורייתא. הדברים נאמרו מתוך בירור וסברא, אך לא כהלכה למעשה.

להלן אנו מביאים ראשי-פרקים מתוך השעורים הללו.

הבעיות הקשורות בנושא זה הן:

א. השמוש בצמר-גפן לחיטוי האזור המזרק;

ב. חטוי המזרק עצמו במים רותחים;

ג. זריקות תת-עוריות או תוך-שריריות:

ד. זריקות לתוך הוריד.

א. השמוש בצמר-גפן לחיטוי האזור המוזרק :

בנושא זה קשורות הבעיות ההלכתיות של סחיטה, צביעה וקריעה. - ביחס לקריעת חתיכת צמר-גפן מגוש גדול, כתב בשו"ת צור יעקב לאסור מטעם קורע. אמנם יש שכתבו להתיר, "דבבחינת עין רואים, שגם כשמושכבים יחד הם כגופים נפרדים". אכן יש לפקפק בזה מצד הסברא, כי אף שאין בהכנת צמר-גפן תהליך של שזירה כמו אריג, אבל כאשר לוחצים את פקעיות הצמר יחדיו, גורמים לסיבים להתחבר יחד, ובודאי שבקריעת חתיכת צמר-גפן קורעים סיבים ולא מפרידים אותם.

אכן יש לדון כאן מצד עצם הגדרת קורע בהלכה. הנה יסוד האיסור הוא קורע על מנת לתפור ויש ראשונים המגדירים את האיסור בכל מקרה, שקורע על מנת לתקן, ולא דוקא תיקון של תפירה. אולם התיקון צריך להיות בשני החלקים הקרועים. והנה כשקורע חתיכת צמר-גפן מגוש גדול, אף שתיקן את החתיכה הקטנה אין זה תיקון בחלק השני ולכן מצד סברא זאת לא יהא בזה משום איסור קורע. ולכאורה יש להקשות על הנחה זאת מהדין של קורע בית צואר של בגד כדי שיוכל להכניס ראשו, שחייב, והרי אין תיקון בקריעה זאת לחתיכה הקטנה של הבגד. אולם יתכן, דגם בפותח בית צואר יש בו תקון בשניהם, כי הרי כפי שהוא האריג, שעומד להיות כתונת, עדיין אינו בכלל כלי, שהרי לא נגמרה מלאכתו, וכמפורש ברמב"ם כלים, וע"י החתך הזה גם האריג וגם מה שנחתך, שיש בו ג' על ג', חל עליהם שם בגד והוי מתקן. ועוד יש להוסיף כי, אכן יש ראשונים, שלא מגדירים את האיסור שם משום קורע אלא משום מכה בפטיש, כי קריעה זאת היא גמר מלאכתו של בגד זה.

- דין מחתך לא שייך כאן כי מחתך מוגדר כאשר החיתוך נעשה דוקא במידה מדודה ולא קריעה סתמית.

- בדיון צביעה, השאלה מתעוררת כשרוצה לחטא עם יוד והצמר-גפן והעור נצבעים בצבע היוד. יש מקום להתיר

מצד הסברא, שדבר שאין דרכו ואינו עומד לצביעה, אין בו מלאכת צובע.

- הבעיה העקרית ביחס לחיטוי עם צמר-גפן היא בעיית הסחיטה.

יש שכתבו להתיר, אם שופך קודם את החומר המחטא ורק אח"כ מנקה עם צמר-גפן, ויסוד ההיתר הזה הוא משום סחיטה כלאחר-יד, עקב השינוי. זאת יש לדהות מצד הסברא כיון שבעצם פעולת הסחיטה אין שום שינוי, והשינוי הוא במים לפני הסחיטה, מה לי אם הכניס המים לצמר-גפן קודם או אחר-כך, בכל אופן אחרי שכבר נכנסו המים, כשמנגב - נמצא סוחט.

עוד כתבו להתיר אם יש לצמר-גפן בית אחיזה קבוע, שאז יש לדמות זאת לדין של ספוג, שיש לו בית אחיזה קבוע, דאליבא דהראב"ד מותר, כי אין זו סחיטה, אלא "כמריק מצלוחית מלאה מים" (ע' שו"ע או"ח, סימן ש"כ, סעיף י"ז). ויש לומר, שהדמיון לספוג לא עולה יפה, כי הספוג - בגלל נקביו הגדולים ואשר נברא כך מתחילתו, הרי זה כאלו כל נקב הוא כלי המכיל מים ולכן יכולים להביט על זה לא כעל סחיטה, אלא כעל הורקה מתוך כלי. אבל צמר-גפן דומה יותר לאריג, כי הוא סופג את המים בסיבים ולכן, מצד הסברא יש לומר, ששייך בו סחיטה כמו בבגד.

עוד כתבו להתיר, גם כשמחטא כדרכו, משום שבעצם מספיק לנקות ע"י הרטיבות השטחית של הצמר-גפן, ואף שאי-אפשר שלא ייסחט מעט, הרי הנוזל המיותר הזה הולך לאיבוד ולכן מותר. אולם קשה לקבל סברא זו כיון שברור, שצריך לפחות לחלק מהנוזל הנסחט ונוח לו לחטא היטב את האזור, יותר מהרטיבות השטחית של צמר-הגפן.

אמנם ההיתר המחזור הוא לקחת חתיכת צמר-גפן גדולה, כך שקצה אחד ישאר יבש ואם יאחזנו בקצה היבש אין פסיק-רישא שתהא סחיטה.

ב. חטוי המזרק עצמו במים רותחים:

הבעיה הקשורה כאן היא איסור בשול וצירוף מתכות.

- יש מהרבנים שהתיר "להעביר מים מדוד השבת. העומד על גבי האש לתוך קדירה ריקה, להכניס בהם את המזרקה ואת המחטים ולהעמיד קדירה זו על גבי אש מכוסה". אמנם יש מהרבנים, שכתב לאסור - אפילו במים רותחים מערב שבת - משום מבשל, לפי דעת הראב"ד (הלכות שבת, פרק י"ב, הלכה א'). וגם לדעת הרמב"ם יש מבשל ומבעיר במחמם ברזל כדי לצרפו, כפי שהסביר הלחם - משנה שם.

- ובשעור הבשול - לדעת החזון-איש אליבא דהראב"ד - ביד סולדת בו יש כבר איסור מן התורה כמו חצי שעור, וגם במתכות קיים איסור בשול אחר בשול. ויש להעיר מצד הסברא, שאליבא דהרמב"ם אין כאן איסור, כיון ששעור בשול במתכת לפי שיטתו הוא עד שיעשה גחלת, ובודאי ששעור החום של המים לחיטוי אינם מגיעים לדרגה זאת. ואף שהחזון-איש פסק, כאמור, לאסור כבר בשעור יד סולדת בו, כבר הקשו עליו מצד הסברא, שלדעתו יהא אסור להחזיר קדירת מתכת על כירה, כשחלק ממנה התקרר. לכן לדעת החולק כשמתכת היא במים, שאי-אפשר שתגיע לדרגת התכה, אין איסור בשול בזה. ואפשר להוסיף עוד, שהנה יד סולדת באוכל משפר את המאכל, שנהיה במידה מסויימת יותר ראוי לאכילה מאשר קודם. אבל בכלי מתכות ע"י שמתחממים לדרגת יד סולדת בו, אין זה משפר כלל את הכלי וכשאינן זה מצרף - אין כאן מלאכה כלל. וכן גם לגבי מבשל אחר מבשל, יש בחימום החדש שיפור האוכל לאכילה, אבל במתכת - ובפרט זו שיצירתה היתה על ידי חום כבשן מודרני בדרגות-חום עצומות - יש ספק אם ע"י חמום נוסף יוצר איזשהו צירוף המחזק את הכלי.

ולכאורה אפשר להוכיח, שדעת המשנה-ברורה גם-כן כדעת החזון-איש, והוא מדין נר תחת הקורה, שמותר לכסותו בכלי חרס כדי שלא יגרום לדליקת הקורה ומוסיף המשנה-ברורה, שאסור לכסותו בכלי מתכת מדין בשול. אכן במסכת שבת, סמוך לדין זה, יש לכאורה ראייה להיפך. דשם בדין שריפה, מובא שמותר להעמיד כלים ללא מים כדי להגביל השריפה, ולא שנא חרס או מתכת - מכאן שאין חשש מבשל במתכת אם לא מגיע לדרגת גחלת. והסברא בזה היא, שרק דרגת חום כזאת יכלה להביא לשינוי ויצירת כלי ופחות מזה אין בכך פעולה על המתכת, בעוד שבאוכל גם דרגת חום של יד סולדת בו, עושה בו שינוי לטובה. ובפרט שבדין צירוף מתכת משמע לפי

הרמב"ם, שצריך שיתכוין לצרף. ומצינו כמה דוגמאות, שאף שפסיק רישא אסור, גם אם לא מתכוון, בכל זאת בכמה מקרים הכוונה היא-היא העושה את הדבר למלאכה ולכן הפסיק-רישא לא מעלה ולא מוריד. ודוגמא לכך - הכובש אוכל וסוחט מתוכו מים, פטור, מכיון שאינו מתכוין לסחיטת מים - אין זאת כלל מלאכת סוחט. והוא הדין כאן, שאם כיון לצרף את המתכת - הרי זו מלאכה ואסור, ואם לאו - אין זו כלל מלאכה, וכן מפורש במגיד משנה.

- ובענין חטוי המזרקים והמחטים בודאי לא מתכוין לצרף את המתכת, אלא להשמיד את החידקים. ואדרבה, פעולת החום על המחט גורמת להרחבה קלה ולקהות וזאת היא פעולה שלא ניחא ליה, כי הדבר מקלקל את המחט. ומובן, שכדי להמנע מספקות בענין זה, עדיף להכין מערב שבת אספקה סטרילית מספקת לכל השבת, או להשתמש במחטים ומזרקים לשמוש חד-פעמי.

ב. זריקות תת-עוריות ותוך-שריריות:

האסורים הקשורים לנושא זה הם: עשיית פתח בעור, צרירת-דם, מדידת הכמות. בשו"ת אבני זכרון דן בבעיות אלו וכותב, שמטעם עשיית פתח אין לאסור כלל, כי תיכף לאחר יציאת המחט מהבשר נסתם הנקב ואדרבה, הוא לא מעוניין בפתח ולא ניחא לו בו. ובקשר לאיסור מדידה, כיון שזה במקום מצוה - מותר. ולכן מתיר בנידונו לתת זריקות אינסולין, אפילו ע"י רופא יהודי.

- הנה עיקר הבעיה כאן היא צרירת הדם, כי באופן מיקרוסקופי מוכח, שתחיבת המחט גורמת תמיד צרירת-דם. אולם זה יש לדחות, מתוך הסברה, שצריך שיהא נראה למראית-עין בלתי-מזויינת ודרך המיקרוסקופ לא נקרא "נראה" - כך מסיקים האחרונים לענין תולעים וקשקשים, וכן כתב בציץ אליעזר. ואפילו אם קורית פעם צרירת-דם נראית לעין, הרי זה רק איסור דרבנן, כי הוי מלאכה שאין צריך לגופה ואינו מתכוין לכך ובודאי שאין זה בגדר פסיק-רישא, כי אצל המומחים כמעט והדבר לא קורה ולכן מתיר בפשטות זריקות כאלו.

- הנה נוסף לצדדים אלו של מלאכה שאין צריך לגופה ואינו מתכוון, יש להוסיף, שצרירת-דם בעקבות זריקה - סופה להספג, וצרירת-דם כזאת אינו חייב משום חובל. ובעיקר לדעת הרמב"ם, שחובל חייב משום מפרק, הרי צריך שעור של גרוגרת, וברור שצרירת-דם עקב זריקה לא מגיעה לשעור זה. ובדעת הרמב"ם, שיש בהוצאת דם משום מפרק, יש לומר, שכל זה כאשר לוחץ בכח, שהדם יצא לחוץ, אבל אם רק עושה חתך והדם מתפרץ

מעצמו לצאת מהחתך, אולי אין מלאכת מפרק, משום דבחובל בדרך-כלל באותו כח, שעושה חבלה לוחץ על הדם לצאת, אבל בשוחט בצואר, הדם מתפרץ מעצמו. ובזה יש להבין מה שבשוחט הגמרא לא מזכירה מלאכת מפרק. (אולם מהדברים שכתב בקול גדול לא נראה כך, וראה להלן).

ד. זריקות לתוך הוריד (כולל מתן תרופות, ערויי-דם ונוזלים אחרים) :

לצורך הידיעה אם המזרק נמצא בוריד, יש צורך לשאוב דם מתוך הוריד ורק אחר-כך להזריק את החומר, ולכן הדיון כאן סובב סביב בעיית החובל בשבת.

יש שכתבו לאסור להזריק לתוך הוריד אם ברור, שאין חשש להחמרת מצב החולה, כי יש בזה איסור תורה כשמוציאים דם לפני ההזרקה משום מלאכת דישה, וכן אמר ד"ר שלזינגר בשם החזון-איש (הובא בשמירת שבת כהלכתה). ושעור ההוצאה של הדם אפילו במשהו. ולפי זה אסור להוציא דם כדי לעשות בדיקות-דם, אם לא במקום פקוח-נפש. ובשו"ת ציץ אליעזר כתב, שהעדות בשם החזון-איש לא מדוייקת. וגופא דעובדא היתה כך, שד"ר שלזינגר ז"ל דבר עם החזון-איש בענין זריקה והוא חקרו על אופן הזריקה וכשד"ר שלזינגר אמר, שבנידון שאלתו לא מדובר בזריקה לתוך הוריד, הפסיקו החזון-איש ואמר, שאם כך הדבר הרי אין כל שאלה שמותר לעשותה, אבל לא השלים חקירתו בזריקה לוריד. וכתב בציץ אליעזר שם, שאין משום איסור חובל בהוצאת דם מתוך הוריד, כי הדם מפקד פקיד בורידים. הוא מסתמך בכך על שו"ת קול גדול, שנשאל אם מותר להקיז דם בשבת לחולה שאין בו סכנה, והתיר מטעם מפקד פקיד ואין בו משום נטילת נשמה וכל האיסור הזה הוא רק בדם היוצא בחבורה, וגם מתעסק הוא אצל דם חבורה, שההקזה אינה צריכה אלא להפיק רבוי הדם המקובץ בורידים. והוא הדין בנדון שאלתנו, כתב שם, דהדם מפקד פקיד בוריד, והוי מלאכה שאינה צריכה לגופה והוא רק מתעסק. אמנם יש שכתבו לאסור, כי הוצאת דם זאת נקראת צריך לגופה כמו דם בתולים, שלפי התוספות בכתובות נחשב כצריך לגופה, כיון שצריך לראות אם היא בתולה והוא הדין כאן, שמסתכל לראות אם אכן נמצא בוריד ולכן נחשב כצריך לגופה.

והנה ביסוד האיסור של חובל, דעת הרמב"ם, כאמור, מטעם מפרק ואז צריך שעור גרוגרת.

אמנם שאר הראשונים סוברים, שחובל חייב משום נטילת נשמה, וי"ל כיון שדם הוא חיות-הנפש וכל הוצאת דם הוא הפחתת חיות. ויש להוסיף, שהכוונה שדם במקומו הוא קיומו וחיותו של אותו איבר, והפחתת דם מאותו מקום הוא הפסקה חלקית לפחות של חיות אותו מקום, שאינו מקבל את ספוקו כדבעי ע"י הדם. ואף שמיד בא תחת זה דם אחר, אולם באותו רגע יש משום נטילת נשמה. ולפי זה יתכן אולי להסביר דעת הקול גדול, שמותר להקיז דם מן הוריד, כיון שלדם בוריד אין כל תפקיד תזונתי, כי הוא דם מחוזר, שכבר השתמשו בו הרקמות וממילא נטילה מדם זה, אין בו משום נוטל נשמה. אכן עדיין קשה, שהרי כדי להגיע לוריד יש צורך לחתוך בעור ובשרירים ומשם יצא בודאי דם מחומצן, שיש בו משום נטילת נשמה, ובכלל דעת הקול גדול צ"ע.

- ולכאורה בענין זריקה לתוך הוריד יש עוד מקום סברא להקל והוא, שכיון שהדם נשאר במזרק והוא מחובר לוריד, הרי שאין כאן הוצאת דם ולא שייך משום חובל וכמו שלענין טומאה וכד' מסתבר שייחשב כמחובר, הרי שגם לענין שבת אולי יש מקום להחשיב זאת כמחובר. וגם כיון שיש מומחים, שאינם זקוקים להוציא דם מהוריד כדי להוכיח, שאכן המחט מצויה בוריד, יש סברא לומר, שאין זה פסיק-רישא, או על כל פנים זה בבחינת פסיק רישא דלא ניחא ליה.

(הדברים סוכמו ע"י ד"ר אברהם שטינברג).

הערת העורך: בעיית העירוויים והזריקות נידונה בהרחבה ע"י מספר פוסקים בדורנו. מלבד המקורות שנזכרו בפתיחה למאמר זה, ראה עוד: שו"ת ציץ אליעזר, חי"ד, סי' כז, אות' לה - לו;

שו"ת יחווה דעת, ח"ב, סי' נו; יסודי ישורון, ח"ג, עמ' שד; נועם, כרך ה, עמ' שכג; שם, כרך ו,

עמ' שלא. דעות שונות סוכמו בספרים הבאים: הלכות רופאים ורפואה שער ב, פרק ד, סעיפים כב-כז; נשמת אברהם, חלק אורח חיים, סי' שטז, סק"ב.